WIKIPEDIA

Ladinisk

Dät **Ladiniske**, uk **Dolomitenladinisk** naamd, is ne romaniske Sproake, ju der in dät Noude fon Italien boald wäd.

ju ladiniske Flaage

Ätter ju Meenenge fon eenige Foarskere bestoant ne äänge Fründskup fon dät Dolomitenladiniske mäd dät in Gestriche fon Graubünden boalde Romaniske un mäd dät Furlaniske. Ju Touhoopefoatenge fon disse tjo Sproaken unner dän Buppebegrip Rätoromaniske Sproaken is uumstrieden (*sjuch: "Questione Ladina"*).

Mäd sien sowät 30.000 Ljuude do dät as Määmesproake baale, heert dät Ladiniske ieuwenske Seeltersk, Noudfräisk, Färöisk, Samisk un Bündnerromanisk tou do litste Sproaken Europas. Do Ladiner tälle tou do fon ju Europäiske Union anärkoande sproakelke Minnerhaide fon ju EU un schuulen deeruum in dän Genäit fon dän europäiske Minnerhaideschuts, besunners fon ju *Europäiske Charta fon do regionoale of Minnerhaidesproaken* fon 1991 kuume, ju der besunners ju "Föärderenge fon Minnerhaidesproaken in Schoulen, in ju Ferwaltenge, foar dät Gjucht un in do Medien" foarsjucht.

Inhooldsferteeknis

Ferspreedenge

Dät ladiniske Sproakgebiet ferdeelt sik uur tjo Ferwaltengsregione, wät ju Isolierenge fon do Ienwoonere unnernunner ferstäärket. Besunners unner dän Faschismus wuude dät siet 1927 forcierd.

Ladinisk wäd ap ju eene Kaante in Deele fon ju Region Trentino-Suudtirol boald. Hiertou tälle dät Grödnertal (*Gherdëina*) un dät Gadertal (*Badia*) in ju Provinz Bozen-Suudtirol un dät Fassatal (*Fascia*) in ju Provinz Trient. Deer buute wäd dät Ladiniske in ju Provinz Belluno in ju Region Venetien boald, un uk in dät Doal fon Buchenstein (*Fodom*) un fon sowät 40% fon ju Befoulkenge fon dät Ski-Täärp Cortina d'Ampezzo (*Anpezo*).

Stoatus

Ladinisk is in eenige Meenten mäd ne ladiniske Befoulkenge as regionoale Behörde- un Schoulsproake anärkoand. Tou disse Meenten heere Wolkenstein (*Sëlva*), St. Ulrich (*Urtijëi*), St. Christina (Santa Cristina), Abtei (*Badia*), Kurfar (*Corvara*), Enneberg (*Maréo*), St. Martin in Thurn (*San Martin de Tor*), Wengen (*La Val*), Canazei (*Cianacei*), Vigo di Fassa (*Vich*) und Pozza di Fassa (*Poza*), do der aal in ju Region Trentino-Suudtirol lääse. Bit däälich failt et an Minnerhaidengjuchte foar do Ladiner in ju Region Venetien. Deeruum strieuwje Ladiner in Cortina d'Ampezzo, Livinallongo del Col di Lana un Colle Santa Lucia ne Näigliederenge fon do Ferwaltengsscheede an. Ju schuul do Täärpe do der al eer tou Tirol bzw. tou ju Diözese Brixen heerd hääbe, bie ju Autonome Provinz Bozen - Südtirol föigje.

Do fieuw ladiniske Doale un hiere Loage in Nouditalien

Geschichte

Ju Beteekenge kumt fon dät Latienske häär, deeruum dät sik dät bie dät *Ladiniske* uum ne vulgärlatienske Restsproake fon dän romanisierde Alpenruum honnelt. Dät Ladiniske wäd as Uurblieuwsel fon vulgärlatienske Dialekte oafte tou dät Rätoromaniske reekend. Of dät ne uurregionale rätoromaniske Uursproake roate, is unner Wietenskuppere uumstrieden un wuude as Questione Ladina diskutierd. Siet dät 6. Jierhunnert troangen Bajuware uut dät Noude foar un fertroangen dät romaniske Idiom uut wiede Paate fon sien fröier Ferspreedengsgebiet. Bloot in do ougelaine Doale kuude sik dät Ladiniske hoolde. Mäd dät Eende fon dän 1. Waareldkriech un ju Angliederenge fon dän suudelke Deel fon Tirol an Italien fällen do Gestriche, in do der Ladinisk boald wuude, fon dät aplöösde Kaiserriek Aastriek-Ungarn an Italien. Ju italieniske Nationoalbewäägenge fon dät 19. un 20. Jierhunnert saach in dät Ladiniske bolde altied n italienisken Dialekt, wät do maaste Ladiner oawers fon sik wieseden. Uk in dät Gruber-De-Gasperi-Oukuumen waas naan Schuts fon do Ladiner foarsäin.

Eerste truch dät 2. Autonomiestatuut foar Suudtirol kreegen do Ladiner in dit Gestrich Minnerhaidengjuchte.

1988 beapdraagden do ladiniske Kultuurinstituute „Micurà de Rü“ und „Majon di Fascegn“ den Zürcher Universitätsprofessor Heinrich Schmid, foar him ne gemeensoame Schriftsproake tou schafjen. In dän Suumer 1998 ärscheen touläätst ju “Wailaitenge foar dän Apbau fon ne gemeensoame Schriftsproake fon do Dolomitenladiner“, wiermäd dät Ladin Dolomitan of "Ladin Standard" uut ju Dööpe nuumen wuude.

Ju Befoulkenge haalt oawers nit fuul fon ju kunstelk anlaide Sproake. Of disse Ärfiendenge foar dät Uurlieuwjen fon ju Sproake föärderlich is ärschient somäd ju groote Froage. (sjuch deertou uk Rumantsch Grischun) In Graubünden wäd ju Kunstsproake oktroyierd un ap finanzielle Wiese beloond.

Uursät ätter [1] (https://de.wikipedia.org/wiki/Ladinische_Sprache)

Gliederenge

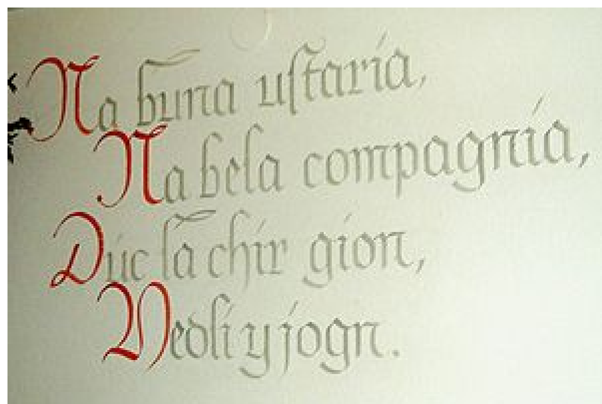
Dät Ladiniske fon däälich lät sik in fieuw Idiome apdeele:

- Maréo/Badiot (Ennebergisk/Abteitalisk)
- Gherdëina (Grödnerisk)

- Fascian (Fassanisk)
- Anpezan (Ampezzanisk)
- Fodom (Buchensteinisk)

Sproakbiespiele

As Sproakbiespil wäd hier n Deel fon dät Uusefoar in do ferscheedene Idiome un ap Düütsk, Seeltersk, Italienisk un Latien anfierd.

Ladinisch in dän "Pider", Wengen: *Na buna ustaria, na bela compagnia, düc la chir gion, vedli y jogn.* "N goud Weershuus, ne flugge Sälskup (Gemeenskup, Früündekring), aal säike ju jädden, Oolde un Junge."

Maréo/(Badiot)

Nosc Pere dal cí,
al sii santifiché to enom,
al vëgni to rëgn,
töa orenté sii fata,
desco sö al cí ensciö söla tera.

Gherdëina

Pere nost, che t'ies tl ciel,
sibe santificà ti inuem,
vënie ti rëni,
sibe fata ti ulentà,
coche en ciel enscì en tiera.

Fascian

Père nosc che te es sun ciel,
sie fat sent to inom,
fa che vegne to regn,
to voler sie semper respetà,
tant sun ciel che su la tera.

Fodom

Père nòst che t'es sun paradíš,
benedât lé l tuo inóm,
resta con nos,
che sará fat ci che te vòs
sun ciél e su la tièra.

Anpezan

Pare nosc, che te stas su in zielo,
sée fato santo el to gnon,
viene el to regno,
sée fato chel che te vos tu,
tanto in zielo che su ra tera.

Toun Fergliek:

Ladin Dolomitan

Pere nost, che t'ies en ciel,
al sie santifiché ti inom,
al vegne ti regn,
sia fata tia volonté,
coche en ciel enscì en tera.

Italienisk

Padre nostro che sei nei cieli,
sia santificato il tuo nome,

venga il tuo regno,
sia fatta la tua volontà
come in cielo, così in terra.

Düütsk

Vater unser, der du bist im Himmel,
geheiligt werde Dein Name.
Dein Reich komme.
Dein Wille geschehe,
wie im Himmel so auch auf Erden.

Seeltersk

Uus Foar, deer du bäst in n Heemel,
gehilliged wäide din Noome.
Tou uus kuume dien Riek.
Din Wille schäl befoulged wäide,
as in n Heemel, so uk ap de Waareld.

Vallader (rätoromanisk Idiom)

Bap nos, tü chi est in tschêl,
fat sonch vegna teis nom,
teis reginam vegna nanpro,
tia vöglia dvainta sco in tschêl eir sün terra.

Sursilvan (rätoromanisk Idiom)

Bab nos, quel che ti eis el tschiel,
sogns vegn fatg tiu num,
tiu reginavel vegn,
tia veglia daventa sco en tschiel e sin tiara.

Latien

Pater noster, qui es in caelis,
sanctificetur nomen tuum.
Adveniat regnum tuum.
Fiat voluntas tua, sicut in caelo, et in terra.

Literatuur

- Maria Giacin Chiades (Hrsg.): *Lingua e cultura ladina*. Canova, Treviso 2004, ISBN 88-8409-123-3 (Inhooldsferteeknis as PDF (http://www.gbv.de/dms/casalini/05/0507178X.pdf))
- Theodor Gartner: *Ladinische Wörter aus den Dolomitentälern*. Niemeyer, Halle 1913 (Digitalisat (http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k248743))
- Constanze Kindel: *Ladinisch für Anfänger*. In: Die Zeit 4/2006 (Onlineversion (http://www.zeit.de/2006/04/Gadertal_2fS_9fdtirol))
- Marco Forni: *Wörterbuch Deutsch - Grödner-Ladinisch. Vocabuler tudësch - ladin de Gherdëina*. Istitut ladin Micurà de Rü, St. Martin in Thurn 2002, ISBN 88-8171-033-1

Weblinks

- Test Wikipedia ap Ladinisk (https://incubator.wikimedia.org/wiki/Wp/lld) (50 Sieden 3.11.07, 123 Sieden 10.3.09)
- "Noeles" - News rund um die ladinische Sprache in "*Ladin Dolomitan*" - die gemeinsame ladinische Schriftsprache (http://www.noeles.net)

- Die ladinische Wochenzeitung *La Usc di Ladins* ("Die Stimme der Ladiner") (http://www.lauscdiladins.com)
- - vejin.com - die Informationsseite zu den Ladinern (http://www.vejin.com)
- Ladinienatlas ALD-I (http://dialectometry.com/ald/)
- Sprachatlas des Dolomitenladinischen und angrenzender Dialekte - "Sprechender" (Speaking Linguistic Atlas) (http://ald.sbg.ac.at/ald/ald-i/)
- Ladinia - Dialektometrie Projekt (http://www.dialectometry.com/ald/index.php)